

Historické základy environmentalizmu a environmentálneho práva (XXI.)

„A Boh riekol: Nech je svetlo! A bolo svetlo... A Boh učinil dve veľké svetlá, väčšie svetlo, aby panovalo nado dňom, a menšie svetlo, aby panovalo nad nocou, a tiež i hviezdy. A Boh ich dal na nebeskú oblohu, aby svietili na zem a aby panovali nado dňom i nad nocou, a aby delili svetlo od tmy. A Boh videl, že je to dobré.“

(Prvá kniha Mojžišova - Genesis 1/3 a 16 - 18)

Všetci vieme, že životné prostredie a život na Zemi by neexistoval bez Slnka. Nielen bez slnečného žiarenia (svetla a tepla), ale ani bez jeho príťažlivosti. Jeho centrálnu pozíciu v našej planetárnej sústave hlásali už niektorí **heliocentristi** v starovekej Mezopotámii, Egypte, Grécku, Číne, Mexiku i Peru. I keď mnohé národy naivne uprednostňovali kult Mesiaca, lebo „svietil aj v tme“, málokto sa dodnes zaoberal jeho vplyvom na biosféru a existenciu environmentu a života na Zemi. Jeho vplyv sa prevažne obmedzuje na vznik slapových pohybov a mnohí veria, že keby neexistoval, život by sa nezmenil. Oddávna až dodnes prevláda solárny kult v rôznych formách (nielen pri opaľovaní a pri využívaní kolektorov), a zrejme bude prevládať v budúcnosti ešte viac, tak ako v minulosti, až dovtedy, kým blahodarné Slnko nezačne ničieť, (ne)zničí pozemský život. Dnes už ťažko uveríme, že mu v tom zabráni nejaká vyššia astrálna bytosť, napríklad **hinduistický** Pán planét Grahapati alebo Dévapuróhita, prípadne vesmírny stvoriteľ Puruša, **buddhistický** prvotný Ábíbuddha (Váharáďza/Vajrasattva) sediaci na lotosovom kvete, Samantabhadra/tib. Kunzuzangpo (dobro) s Samantabhadri/tib. Kuntuzangmo (absolútna dokonalosť, spása bytosti) alebo **nepálsko-tibetský** trojhavý Vajradhara. Nezabráni tomu ani **čínsky** vesmírny boh času Tai-suej-fing/Tai-Sung-Jing, ani podľa **japonskej** kroniky *Kodžiki* prvotný skrytý Vládca vznešeného stredného nebies Ame-no-mi-naka-nuši-no-kami z najvyšších nebies Takama-no-hara alebo prvotná tvorivá sila Taka-mi-musubi-no-kami, ani **egyptský** chmunevský otec sveta Nun s Naunetou, prípadne ďalší z božskej Ogdoády/Osmora - boh priestoru a času Hah/Heh Hauhetou alebo prvotný vládca temnoty Kuk/Kek s Kauketou; ani **babylonsko-akkadsko-sumerské** prvotné božstvo Apsú a Tiámat, ktoré splodili Lahmu a Lahamu, tvorcov Veľkého vládcu nebies AN.ŠAR.GALA/Uraša a Veľkej vládkyne nebies KI.ŠAR.GAL/Nammu - stvoriteľov neba a zeme ANA/Anua/Anuša a KI./Antum/Antu ako vládcov Križujúcej planéty Nibiru označovanej symbolom kríža. Svoj vplyv na environment už zrejme vyčerpal **perzský** boh času a osudu Zervan/Zrvan (podľa Avesty) - otec najvyššieho Ahura Mazdu ako svetla a zlého Ahrimana ako temnoty, **chetitsko-churritský** Alalu, **grécko-rímsky** prvotný boh tmy Erebus/lat. Erebus, ktorý splodil s matkou noci Nyx vesmírne elementy, vrátane svetla Aithéra/lat. Aethera (otca demiurga Urána) a porazil Chaos. Už neveríme v silu pôvodného **aztéckeho** božstva Ometeotl z najvyššieho trinásteho neba, ani **gnostického** vládcu Siedmeho neba Astapaiosa alebo prvotného Oraiosa, možno až niekde za hranicami „sedemdesiatehosiedmeho“ vesmíru. Ilúzi záchranu ľudstva astrálnou najvyššou bytosťou nepodliehali národy, ktoré si ju stotožnili práve so Slnkom (objem $1,077 \times 10^{18} \text{ km}^3$), ktoré má 109-krát väčší priemer (1 391 960 km) a je 335 000-krát hmotnejšie (hmotnosť

$1,989 \times 10^{30} \text{ kg}$) ako Zem (priemer 12 756 km; hmotnosť $5,974 \times 10^{24} \text{ kg}$), pričom vyžaruje za sekundu $62,86 \times 10^6 \text{ J}$ energie z každého 1 m^2 svojho povrchu (celkovo $3,826 \times 10^{26} \text{ J}$). Slnko sa stalo hlavným bohom nielen u afrických **kúšitských Kaffov**, ktorí ho nazvali otcom - Abom, alebo u **indonézskeho Toradžov** na ostrove Sulawesi. Tí v rámci solarizácie najvyššej bytosti dokonca nahradili hlavného boha Ilaia slnečným bohom Pue-mpaluturum. V **Oceánii** najvyššieho nebeského Ranginiho nahradil Tangaroa ako boh mora a stvoriteľ, okrem ľudstva aj boha svetla Ateu/Taneho. Slnečný Sing-bong dosiahol najvyššie postavenie v panteóne bohov **bengálskeho Mundov/Kóláriov** v severovýchodnej Indii. Svojho hlavného boha Tamoi/Tamosci Indiáni kmeňa **Tupí/Guaraní** v Južnej Amerike stotožnili so Slnkom. Už **Mayovia** poznali dvojaké pôsobenie starého boha Slnka Ah Kina/Ah Kinchila/Kinch Ahaua/lakandonského Acan Choba/Chi Chac Choba (božstva G) alebo mladšieho boha stvoriteľa Huanaphua (brata mesačného Ixbalanqueho), ktorý po boji s bohmi temnoty a podsvetia prevzal podobu i funkciu Slnka. Na jednej strane spôsoboval sucho a neúrodu, na druhej strane chránil ľudstvo pred ešte väčším zlom - temnotou. Ľudia sa na celom svete oddávna modlili, aby slnko znovu ráno vyšlo. **Inkovia v Peru** si slnko zvolili za svoj symbol. Nazývali ho Inta/Inti alebo Pán slnka Apo-Inti. Sami sa považovali za synov Slnka/Cori-Inti alebo bratov Slnka/Inti-Wawqi. Rozlišovali nebeský Horný svet (Hanan pacha), zemský Dolný svet (Hurin pacha) a podzemský svet/podsvetie/peklo (Uku pacha) s „diablovým“ domom (Zupaya hualim). Podľa **Aztékov** boh slnka Tonatiuh (Ten, ktorý vytvára deň), znázorňovaný s vyplazeným jazykom, sídli v štvrtom nebi (z trinástich nebies vedúcich k Božiemu trónu, hebr. Šamajim) nazvanom Nebo slnka - Ilhuicatl Tonatiuh a vládne piatemu veku Nahui Ollin. V Tenochtitlane uctievali najmä slnečného boha Huitzilopochtliho, ktorému zasvätili Slnečnú pyramídu. Podľa aztéckej mytológie Slnkom sa stal hrdinský Nanahuatl/Nanahuatzin (Uhrovitý) a Mesiacom Tecuciztecatl/Tecucihuatzin (Pán slimačej ulity), obaja po sebaobetovaní skokom do ohňa, aby mohli vystúpiť v jeho žiari na nebesia (podľa inej legendy ich tam vyhodili ich otcovia Quetzalcoatl a Tláloc).

Solarizácia bohov dosiahla vrchol v **Egypte**, najmä za vlády Achnatona/Amenhotepa IV. (1352 - 1336 prnl.), ktorý žiarivého Atona prehlásil za jediného boha a spolu s manželkou Nefertiti sa stal jeho horlivým vyznávačom a zástupcom na Zemi. Ústredné náboženské centrum preniesol z Wesétu/Théb do nového hlavného mesta Achetatonu (dnes El-Amarna), postaveného nižšie na pravom brehu Nílu, v ktorom dominoval Atonov nezastrešený chrám s obradmi na úsvite. „Ekologický“ *Veľký hymnus na Atona* z tohto obdobia uvádza: „Buď pozdravený, kráľ bohov, Aton, Stvoriteľ!... Ty si natiahol povrazy k vytvoreniu plánu, ty si vytváral územia... Ty si v Podsvetí vytváral tajomstvá... Zem podlieha tvojmu vedeniu, ty si vytvoril výšku oblohy... Ty si pre seba vybudoval chránené miesto v posvätnéj púšti s menom, ktoré je ukryté.

Zrod Mithru z podzemného mithraea pod chrámom St. Clemente v Ríme, kde pochovali aj vierozvestcov Cyrila a Metoda

*Každý deň vystupuješ oproti nám... Nádherný vstávaš. S dobrým vetrom križuješ oblohu... Plavíš sa naprieč oblohou na svojej bárke... Nebesá oslavujú. Zem kričí radosťou. Reaova posádka ju doma oslavuje, on triumfálne prichádza. “ Z uvedeného, niekoľko tisícročí starého textu i ďalších dokumentov a reliéfov starobylého Egypta, sa javí, že Re predstavoval personifikované Slnko, avšak Aton nejaký iný objekt (ne)riadiaci Slnko, ktorý Egypťania znázorňovali popri Slnku ako „nebeský okrídlený letiaci disk“. Pritom rozlišovali vychádzajúce slnko (Re-Cheprer alebo Harachtej - Hór na obzore) od zapadajúceho Slnka (Re-Atum) a od Slnka v zenite. Taktiež bárku, na ktorej pláva oblohou (podľa Grékov ohnivý voz) a v noci podsvetím, kde vládne Usíre/Osiris - Pán západu. Za mýtických rodičov Slnka považovali nebeskú rodičku bohov Nút a boha zeme Geb. Aton sa už v Starej ríši (s centrami v Ane/One/Heliopolise a Mennoferi/Memfise), dávno pred Achnatonom, chápал ako Nezničiteľná hviezda - Okrídlený kotúč niekde za Slnkom alebo ako sídlo Slnka. Vyplyva to napríklad aj z modlitby faraóna Pepiho I./Merireho (2321 - 2287 prnl.) ako Syna Rea (Sa Re): „Aton, nechaj doletieť kráľa až k Tebe, vezmi ho do svojej náruče... Re z Atonu, prišiel k Tebe Tvoj syn. Pepi k tebe dorazil.“ Nebeské putovanie na Aton trvalo údajne 8 dní. Podľa *Textov pyramíd* nadväzujúcich na *Knihu mŕtvych* (663 - 525 prnl.): „Brány nebies sa otvárajú. Dvere Chladného paláca sú pre teba dokorán. Tam stojí Re a očakáva ťa. Vezme ťa za ruku a odvedie do Dvojitej svätyne nebies. Usadí ťa na Usírov trón. Tu budeš ustanovený a vybavený ako boh... Medzi Večnými na Nezničiteľnej hviezde.“ Veľký hymnus na Atona (sčasti aj Malý*

hymnus z Ipiho hrobky a iných hrobiek v El-Amarne) však miestami stotožňuje Atona s Re a naozaj mu prisudzujú vlastnosti Slnka podmieňujúce vznik environmentu a života v ňom: „Nádherné zažiariš na krají oblohy, ty žijúci Aton, ktorý si bol prvotný! Keď sa zdvihneš na východnom okraji oblohy, každú krajinu naplníš svojou krásou. Pretože si krásny, veľký a žiarivý, si vysoko nad zemou: Tvoje lúče objímajú krajiny, tiež všetko, čo si vytvoril. Si Re, a všetkých si zajaľ, sputnávaš ich svojou láskou. Hoci si ďaleko, tvoje lúče sú predsa s nami, hoci si vysoko, tvoje kroky sú deň!... Osvetlí sa zem, keď vyjdeš na okraji oblohy, keď žiariš za dňa ako Aton (?). Tma musí ujsť, keď vyšeš svoje lúče...“ Ekologický aspekt uvádza ďalší tisícročia starý text: „Všetok statok je spokojný s pašou, všetky stromy a rastliny kvitnú, vtáky poletujú nad močiarimi a v modlitbe dvíhajú k tebe krídla. Všetky ovce poskakujú, všetky vtáky, všetko, čo lieta – žije, keď nad nimi vyjdeš... Aké rozmanité sú všetky tvoje diela, sú nám skryté, ó, ty jediný boh, ktorého moc nikto iný nemá, stvoril si zem podľa svojho želania, kým si bol sám: ľudí, všetky živočích, veľké a malé, všetko, čo je na zemi, všetko, čo má nohy a chodí, všetko, čo je vo výšave, čo má krídla a lieta... Svet máš v ruke, ako si ho vytvoril. Keď vyjdeš, žijú, keď zájdeš, umierajú. Veď ty sám si čas života a tebou človek žije.“ Na stéle kúšitského/núbijského kráľa Pianchiho/Pije ako faraóna Mencheperre (747 - 716 prnl.) sa spomínajú osobitne bárky Re a Atona (?): „Kráľ Pianchi vystúpil po schodoch k veľkému oknu, aby sa pozrel na boha Re vo vnútri Benbenu. Keď bol kráľ osamote, vstal a osobne rozpíjil pás a otvoril obe krídla dverí. Potom uvidel vo vnútri skvostného svätostánku Het Benben svojho otca Rea. Uvidel i Reovu bárku Maad a Atonovu loď Sektet.“ Ani po tvrdom potlačení „ekologického“ Achnatonovho „skoromonoteizmu“ sa úcta k Slnku nezmenila. Na určitú dobu sa aj Re, najmä po zničení Anu/Onu/Heliopolu, stal skrytým bohom Amenom/Amonom. Avšak na rozdiel od Atona, opätovne získal svoje postavenie po nastolení poriadku faraónom Mentuhotepom II./Nebhepetre (2055 - 2004 prnl.), ktorý mu dal v Thébach/Weséte postaviť chrám s pyramidiónom. Omský slnečný chrám začal obnovovať až Amenemhet I./Sehetepibre (1850 - 1773 prnl.). Reov slnečný kult pretrval v Egypte až do roku 383 n. l., keď ho posledný rímsky cisár Theodosius Flavius (379 - 395 n. l.) zakázal (pred rozdelením Rímskej ríše zakázal aj olympijské hry a zákonom z roku 380 ustanovil kresťanstvo za štátne náboženstvo). Zákaz sa vzťahoval aj na mladšieho boha neba svetla a slnka Hóru (gr. Hóros/ lat. Horus) v podobe sokola ako syna Usíra a Esety (jeho ekvivalentom v Núbii bol Mandulis). Starší Re však viac ohrozoval novú vieru, lebo sa považoval aj za Stvoriteľa (Amon-Re) a vládca sveta. V Grécku ho preto stotožnili s Héliom s centrom kultu na ostrove Rhodos a v Ríme so Solom, ktorého oslavy sa konali 9. augusta. Jeho kult za vlády cisára Aureliána (270 - 275) dokonca presiahol luppiter. Tento cisár vyhlásil Sola za hlavu rímskeho panteónu a dal mu postaviť chrám Sol Invictus (chrám Slnko nepremožiteľné). Cisár Nero (54 - 68 n. l.), ktorý sa údajne sám považoval za pozemského Sola, dal v Ríme postaviť Solovi obrovskú sochu a sebe Zlatý palác. Tieto kultúrne monumenty neskoršie zničili/poškodili jeho nepriatelia, najmä kresťania, ktorí nezabudli na útlak a genocídu počas jeho snáh o kultúrnu, hospodársku a sociálnu obrodu Ríma. Kult slnka preto u kresťanov neuspel, pričom súperili s narastajúcim kultom východného (iránskeho/perzského) láskavého boha svetla, dobra a pravdy,

ochrancu nešťastných, ukrižovaných a utláčaných, nazývaného **Mithra** (gr. Mithrás, lat. Mithras, védsky hind. Mitra, arménsky slnečný Mihr/Mehr/Meher). Mithru znázorňovali jeho vyznávači soškami, reliéfmi, malbami a mozaikami prevažne ako mladíka vo frýgskej čiapke zrodeného zo skaly alebo obetujúceho býka, prípadne ako štvorkrídleho boha s levou hlavou, obtočeného hadom a stojaceho na guli (napríklad z Albani Torlonia). Pôvodný **védsky Mitra** (uvedený už v zmluve z roku 1380 prnl.) tvoril dvojicu s Varunom, s ktorým udržiaval svetský poriadok a staral sa o chod Slnka a Mesiaca (*Rgvéd* 3/59). Išlo o dvoch z 33 védskych bohov/dévon (Trajastriša), z podskupiny 12 Áditov - Urodzených (okrem toho 11 Rudrov, 8 Vasaviov a 2 Ašvinov). Avestský **perzský Mithra** pôsobil ako darca života a ochranca sveta stvoreného Óhrmazdom/Ahura Mazdom, jeho pomocník a sprostredkovateľ jeho želaní medzi ľuďmi (mesitės/mesiáš), ale aj ako personifikácia plodivej sily svetla a tepla (nepriamo Slnka). Avestský hymnus/jaš na Slnko (VI.) končí vyzývaním najžiarivejšieho Mithru a jaš X. sa mu venuje úplne ako bohovi. Perzský kráľ zdieľal s ním ako bagom/bohom trón a len počas sviatku Mithrakán/Mihragán, ktorý trval jeden deň, sa smel opiť. Mithra sa stal jeho ochrancom s hlavou vyžarujúcou slnečné lúče alebo ovenčenou svätožiarou/aureolou. Králi si uvádzali titul „Dosadený Mithrom“ - Mithradatés. Nápis v Nemrut Dagu stotožňuje v rámci grécko-iránskeho synkretizmu Mithru s gréckym Héliom, Apolónom i Hermom; v Rímskej ríši s Merkúrom. Mithraizmus sa rozšíril najmä do Arménska, Kappadokie, Pontu, kráľovstva Kommagéné a pozdĺž Limes romanus. Sasánovci ho označovali za boha Slnka Mihr. Uctieval krásu neba, strašil peklom a sľuboval večný život na druhom svete. Jeho symbolmi boli orol, lev a býk. Mithra teda nepatril k stvoriteľom, ale k ochrancom všetkých tvorov. Obetovaním býka počas letného slnovratu oživoval rastliny a živočích. Obdobne ako Usire, Dumuzi, Tamnáz alebo Attis zabezpečoval potravinovú dostatočnosť a plodnosť; patrili k tzv. ekologickým zeleným bohom. Ochrana života a úcta k životu preto patrili k hlavným zásadám mithraistov. Mithra ako kosmokrator zodpovedal za environment, za harmonické prepojenie neba a zeme. Postupne nahrádzal vieru v rímsky panteón a nebyť pádu Rímskej ríše, asi by mithraizmus získal prevahu nad kresťanstvom. K jeho stagnácii prispela aj proklamovaná Mithrova dobroprajnosť a životodarnosť, ale aj skutočnosť, že okrem pôvodných védskych a perzských textov nevychádzal zo žiadnej „svojej svätej knihy“. Šíril sa len ústnym podaním ako posvätný príbeh (*hieros logos*) a z jeho bohoslužieb vylúčili ženy, ktoré sa preto začali viac orientovať na kresťanského Boha, ktorého doplnil s vizuálnou predstavou jeho ukrižovaný syn splodený s pannou. Vidieť nadalej odolávali mithraizmu i kresťanstvu, a uctievali svoje „pohanské“ božstvá. Úpadok a úplný zánik mithraizmu od začiatku 5. storočia n. l. podporil milánsky edikt rímskeho cisára Flavia Constantina/Konštantína I. Veľkého (306 - 337 n. l.) z roku 313, ktorý z podnetu svo-

jej manželky Heleny povolil a zvýhodnil kresťanstvo pred inými náboženstvami v ríši, čo v roku 391 viedlo k zákazu prejavov „pohanských“ kultov v Ríme. Podzemné svätyne - mithrea (v rumúnskom - hornodáckom Sarmizegethuse dlhé až 26 m) boli cirkvou označené za brlohy diabla a mithraizmus postupne zdiskreditovali. Obvinili ho neopodstatnene tak, ako slobodomurárstvo alebo dionýzske mystériá, z obetovania ľudí, čarodejníctva a satanizmu. Potom, čo Justinian I. Veľký (cisár 527 - 565) dal v roku 529 zavrieť aj všetky grécke „pohanské“ školy, vrátane athénskej filozofickej školy, sa na mnoho antických poznatkov, vierovyznaní a heliocentrizmus počas ďalších tisíc rokov skoro zabudlo. Po rokoch si nikto ani nespomenul, že už Eratosthenés z Kyrény (asi 276 - 194 prnl.) vyrátal pomerne presne dĺžku zemského obvodu na 252 000 štádií (dnes 40 067 km) a Hipparchos z Nikaie v období 160 - 125 prnl. priemer Mesiaca (3 476 km) a skoro presne jeho vzdialenosť od Zeme (v perigeu 362 400 km a v apogeju 406 686 km). Na 1000 rokov sa však prevzal tiež pohanský Aristotelov a Ptolemaiov geocentrizmus (Aristoteles 384 - 322 prnl.; Claudios Ptolemaios 90 - 160 n. l.), kým ostatné názory označili za kacírské. Heliocentrici sa preto báli o svoj život (Nicolaus Copernicus/M. Kopernik, 1473 - 1543) alebo ich popravili (napríklad upálením Giordana Bruna, 1548 - 1600). Už v antike bol obvinený pre šírenie heliocentizmu z bezbožnosti Aristarchos zo Samu (asi 320 - 250 prnl.), ktorého podporil babylonský Seleukos a po ňom Panaitov žiak staroveký „ekológ“ Poseidónios zo sýrskej Apameie (asi 135 - 51 prnl.), zakladateľ stoickej školy na Rhodose.

Grécko-rímsky mithraizmus, populárny najmä medzi rímskymi legionármi, ktorým pri presunoch vyhovovalo jednobožstvo, kontaktnými úradníkmi, obchodníkmi, remeselníkmi, strednou vrstvou i otrokmi, sa v 3. storočí n. l. rozšíril po celej Rímskej ríši až na Britské ostrovy a po Indus. Taktiež na územie Slovenska (Gerulata), Rakúska (Carnuntum, kde mithreum III. dosahuje dĺžku až 23 m), Maďarska (Scarbantia/Soprony, Aquincum ako súčasť Budapešti). Jeho šíriteľmi tu boli najmä Corbulonoví vojaci XV. légie Apollinaris, po úspešnom pôsobení v Arménsku, Parthskej ríši a dobytí Jeruzalema presunutí do podunajského Carnunta, kde centurio C. Sacidus Barbarus postavil Mithrovi jeden z prvých oltárov v Európe (70 n. l.). Ďalšie postavili legionári v dnešnom rakúskom Deutsch-Altenburgu a v slovenských Rusovciach. Už v 2. storočí prenikol mithraizmus pozdĺž Dunaja do Germánie k Rýnu (odkryli tu vyše 30 mithrej). Rozšíril sa do Panónie, Dácie, Thrákie, Malej Ázie i severnej Afriky (Carthágo, Volubilis, Tripolis...) až po

Ruiny povrchového mithraea v talianskej Ostii

Egypt; na Pyrenejský polostrov, do Galie a v Británii až po Hadriánov val /Valum Hadriani. Rituály kultu Mithra ako Neporaziteľného boha (Deus invictus) sa uskutočňovali v mithraeách, ktoré často predstavovali prírodné alebo umelo vytvorené podzemné siene (speleum) s prameňom, prípadne bazénikom/vodnou nádržkou, kamennými lavicami po stranách pod hviezdnatou klenbou a v apsidálnom zakončení s oltárom s kultovou sochou Mithru (už medzi prvými posvätil v horách jaskyňu s prameňom Zarathuštra/Zoroaster). Po jej stranách spravidla stoja svetlonosiči Cautes so zdvihnutou pochodňou a kohútom a Cautopates so spustenou pochodňou a sovou (symbolizujú východ a západ slnka), rastlinné a živočíšne druhy, osobitne havran (Corax), lev (Leo), had, pes a škorpion. V samotnom Ríme dodnes zaregistrovali vyše 40 mithreí (predpokladá sa asi 80 až 100), asi 20 v Ostii a ďalšie v prístavoch Aquileia a Antium, v Etrúrii, Kampánii, Látii atď. Najznámejšie mithraeum (Templo di Mitra) z 2. stor. odkryli v Ríme pod Basilica di S. Clemente-Scavi. Tri svätynie objavili na Jantárovej ceste v slovinskom Ptuj (ant. Poetovio), ďalšie v Heidelbergu (po obnove), Dieburgu, Triere, Osterburkene, Sarrebourgu, Neuenheime, Bologni, Londýne (v podobe kresťanskej baziliky) až severoanglickom Carrawburghu. Mithra ukončil vládu býka (Býkobijec), zaviedol pôsty, očistu od hriechov ponorením do vody a ako obeť prijímal chlieb a víno. Nakoniec vystúpil na nebesia. Jeho symboly prevzali štyria kresťanskí evanjelisti. Rímski cisári Diocletianus (286 - 305), Galerius (305 - 311) a Licinius (313 - 324) prehlásili Mithru za „Ochrancu svojho cisárstva“ (*Favori imperii sui* od roku 307). Kým Caracalla (211 - 217) velebil Serapisa, Commodus (180 - 192) uznával Mithra. Mithrov sviatok jeho zrodenia sa slávil 25. decembra v deň zimného slnovratu (posun podľa staršieho kalendára), keď Egyptania, Sýrčania, Gréci a Rimania víтали narodenie slnečného boha. Išlo o Deň zrodenia nepremožiteľného Slnka (*Deis natalis Solis invicti*) so slávnosťou Sol Invictus. V roku 354 na tento deň presunula (z trojkráľového 6. januára) kresťanská cirkev aj narodenie Ježiša Krista, ktorý sa začal sláviť bez stromčeka po roku 1170 ako Vianoce. Severania už predtým slávili sviatok Yule/Joel/Alban arthuan, ktorý znamenal znovuzrodenie a večný život. Vtedy aj egyptská Nút porodila Rea a Esét Hóra a Rimania slávili Larentálie – slávnosť Bohyne matky (23.12).

Podľa Sumerov boh slnka UTU/akk. Šamaš (Žiariaci=B abbar; Mesandu) bol paradoxne pre prvotnosť tmy synom boha mesiaca NANNA/Nannara/Suena/akk. Sína, bratom bohyne IN.AN.NA a vnukom EN.LILA a NIN.LIL. UTU so ženou Šeridou (akk. A-a/Aja/Matka) patrili k dobrým bohom, ktorí pomáhali ľuďom v poľnohospodárstve, prekonávať ťažkosti a určovať zákony. Hlavné chrámy mal v mestách Sippar a Larsa (dnes Sínkara). Ekvivalentmi Šamaša boli kanaanský Šapaš (hebr. Šemeš) so Šapšu, elamský Nahhundi/Nachunte, palmýrsky Jarhibol, sýrsky Elagabal/Heliogabalus alebo Ker/Q' re, ugaritský Šapš, juhoarabský Šamš, severoarabský Malakbel, staroarabský Suwa, urartský Sivini, churritsko-mitanský Šimegi, luvijský Tiwat, chat-tijský Eštan, chetitský Ištanu/Arinniti/Wurusemu a bohyňa Chepit/Hepat, iránsky Hvar, etruský Cautha, baskický Ekhi, germánsky a severský múdry mierumilovný Baldr/Beldeg/Baldr (syn Ódina a Frigg), baltský Suaixtix, slovanský Dabog/Dažbog/Svarožic/Radegast, ktorého kresťania označili za diabla (stalo sa ním teda aj samotné Slnko). Slnko tiež predstavovali juhoamerický ajmarský Lupi, v polárnych kra-

Chammurapi (1792 - 1750 prnl.) prijíma zákony od boha Slnka Šamaša

joch inuitský Akycha s bohyňou Mallina, v Afrike sukský Asis, fonský Lisa, ašantský Nyankopon, nkundská Ilankaka; v Austrálii bohyne Waloi a Wuriupranili. Podľa indických véd v slnečnom disku býva boh Súrja (žiariaci Vivasvant so ženou Saranjú) s obrovským chrámom v Konaraku, syn Kašapu a Aditi, ktorého kočíšom bol slnečný boh Púšan/Živiteľ. Za slnečného boha považovali aj archaického Gardua. Hinduisti slnečného boha nazývali Ikvaku alebo Dakša (syna Brahmua a Aditi), ktorý s Prasuti splodil 60 dcér. Hinduistický slnečný/jasný Savitar/Podnecovateľ/Živiteľ tvorí obdobu buddhistického slnečného Prejaviteľa - Vairócana (Mahášri Buddhahéruka) – prvého a najstaršieho dhjáníbuddhu, uctievaného už pred 2500 rokmi. Spravidla ho sprevádzajú dvaja draci alebo lev a družka/šakti A'ka'šadhátvišvarí. Puránskym bohom slnka sa stal zlatý Dhátar – Stvoriteľ. Pozíciu slnka získali aj mahájánska bohyňa na slnečnom tróne Dhavajagrakeyura a hinduistický Dhanvantari (avatár Višnu), ktorý neskoršie splynul ako Kantátman/Pradžumna s bohom lásky Kámom a pôsobil aj ako liečiteľ. Bohom lekárstva a zároveň svetla, ohňa a slnka bol aj starý keltský Belenus (írsky Bile), ktorého sviatok „beltine/bealtain“ slávili 1. mája. Išlo o ekvivalent gréckeho boha svetla – slnečného svitu, harmónie i liečiteľstva Apollóna/Apellona (keltského Atepomarus) a prastarý „nepracovný deň“. Dlhšie trvali predvianočné rímske saturnálie 17. - 23. decembra, oslavy vlády poľnohospodárskeho boha Saturna, počas ktorých v Rímskej ríši mohli prevziať vedenie domácností otroci. Veľké slnko (Dainiči) sa stalo symbolom Japoncov. Jukagirský slnečný duch Pu'gu tvorí ekvivalent čukčského ženského slnečného ducha Kavra' nna a jakutského Tu'ykitiy, dualský slnečný boh Loba v Kamerune ngomského Wai, navažský Tsohanoai lakotského Angpetu Wi, póniovského Šakuru, čerokiovského Satalidihi, hopiovského Pautiwa. Bellakulský Náš otec Ta'ata/Seux, známy aj pod menom Posvätný/S mai'yakila, v podstate predstavoval Slnko Alk'unta'm. Huičolský Otec slnka Tayau/Tau/Taverik nevládal Slnku sám. Spolu s ním pôsobila bohyňa Slnka Tate Velika Vimali, obdobne ako írsky Mor alebo Eibhir, škótska Aimend, lotyšská Saule (žena Dievsa alebo boha mesiaca Menessa), germánska Ostara,

anglosaská/keltská Eostre (z nej asi angl. Easter a nem. Ostern ako Veľká noc/sviatok Alban eilir pripadajúci na jarnú rovnodennosť). So Slnkom v rámci solarizácie uránovskej najvyššej bytosti spájali aj hlavných bohov akými boli asýrsky Aššur, japonský Kunitokotatči, kondský slnečný Bella Pennu/Bura Pinnu v Indii, incký Viracoča v Peru; v Afrike zunijský Awonawilona, kenský Iruwa, konžský Irvun, hotentotský Sore-Gus, zulský Unkulunkulu atď. Aj Buddhu miestami stotožnili so slnkom ako Svetovládcu Čakravartina.

V sumerskom Ure (tiež v tureckom Harrane/Charáne) v chráme E.KIŠ.NU.GAL uctievali boha Mesiaca NAN.NA/Nannara/Suena/akk.Sína (ako otca Slnka) so ženou NIN.GAL. Jeho ekvivalentmi boli elamský Napir, palmýrsky Aglibol, na Arabskom polostrove sábsky Almaqah, quatabanský Amm, juhoarabský Ta'lab, staroarabský Wadd alebo Hilal, semitský Terah a bohyňa Ašima, juhosemitský Ilah, aramejský Sahar, churritský Kušuh, chetitský Kašku/Arma, ugaritský Yarikh, perzský Mah, frýgsky Uzdravovateľ Men, kanaanský Yarikh (hebr.Jārēah) s mesačnou bohyňou Nikkal (tiež Ašerali), luvijská Arma, feničská Tanit/Tinnit (neskoršie v Carthagu Caelestis), urartský Selardi, védsky hinduistický Čandra/Sóma so ženou Kaumudí/Tára (tiež bohyňa splnu Paurnamasi), balijská Dewi Ratih, čínska Ch'ang O/Heng O/Chang Xi alebo Chuh Kamuy, egyptský Chonsu/Khons alebo Jah/Joh/Aah (bohyňa Anatis), germánsky a islandský Mani, severská Borghild, keltská Sirona a Brigantis, írsky Arianrod, waleská Cerridwen, grécka Seléné, rímska Luna, baskická Illargui/Illazki, slovanská Marina, lotyšský Meness, litevský Menu/Menulis, malajská Bulan, japonský Cuki-jomi-no-mikoto/Tsuki-Yomi, korjacksá Mesačná žena Y'a chiná'ut, ainská Chup Kamui, inuitská Igaluk/Aningan a boh Alignak. Mayovia mesačného boha nazývali Ixbalanque alebo Ixquic (uctievali aj mesačné bohyne Ixchel, Ix Ahau, Ix Ch'up, Ix Chebel Yax); Aztékovia astrálnu ženskú personifikáciu Mesiaca Coyolxauhqui alebo Tecuciztecatl, prípadne Metztli. K mesačným božstvám sa radia navažský Klehanoai, dakotský Hanghepi, čerokiovský Geyaguga, póniovský Pah a huičolská mesačná babka – ochrankyňa pred smrťou - Metsaka. V Chimuánskej ríši v Peru sa dokonca mesačný Si stal hlavou panteónu a bohom úrody – obživy, teda aj života a environmentu. Až neskoršie začali uctievať Ka Ata Killa a inkovia bohyňu Mama Quilla, resp. Mama Kilya. V Chile vyzývali mesačnú Auchimalgen alebo Ayauteot, v Brazílii Pora, v Argentíne v kmeni Guaraní mesačného boha Abaanguia. V Afrike v Keni velebili pokotskú a sukskú mesačnú bohyňu Arawa, v Beníne fonskú Gleti alebo Mahu/Mawu, v Kongu bangalskú Nsongo a ngbandského Nze, v Zimbabwe Bomo Rambí. Austrálskeho mesačného Gidja v Oceánii nahrádzala maorská Marama, v Polynézii Sina a na Havaji Hina, pričom patrónom Mesiaca sa stal Avatea/Vatea v podobe človekoryby.

„Osvetľovač, ktorý rozptyľuješ temnotu klenby nebeskej, ktorý požehnávaš svetelný lúč, pole obilné a život zeme. ...Čokoľvek dýcha, ty bez výnimky pasieš, si strážcom všetkých v horných i dolných krajoch. Pravidelne a bez prestania kráčaš naprieč nebom, každý deň prechádzaš nad zemou šírou... Celé ľudstvo sa ti klania, Šamaš, svet túži po tvojom svite. Osvetľuješ vykladačov snov a sny vysvetľuješ.“

(Akkadský Hymnus na Šamaša podľa W. G. Lamberta: Babylonian Wisdom Literature, Oxford 1960)

Jozef Klinda